

Fercsák Balázs¹

Afrikai vallási alapú fegyveres konfliktusok: törésvonalak

Religious Armed Conflicts in Africa: Fault-Lines

Absztrakt

A tanulmány a hidegháború után bekövetkezett afrikai vallási alapú fegyveres konfliktusok okait vizsgálja, kitérve a földrész vallásaira, a vallás és konfliktus közötti összefüggésekre, valamint az 1990 utáni afrikai fegyveres konfliktusok hátterében meghúzódó legfontosabb körülményekre. A vizsgálat foglalkozik továbbá a Szentszék Afrikával kapcsolatos és a biztonsági kihívásokat egyaránt érintő tevékenységeivel. A tanulmány célja az afrikai vallási alapú fegyveres konfliktusok hátterében meghúzódó legfőbb tényezők feltárása, kitérve a vallási és nem vallási fegyveres konfliktusok okainak összefüggéseire.

Kulcsszavak: vallási fegyveres konfliktus, Afrika, vallás, Szentszék

Abstract

The study examines the causes of religious armed conflicts in Africa after the Cold War, focusing on the religions of the continent, the interrelationships between religion and conflict and the key circumstances behind African armed conflicts since 1990. The study also addresses the activities of the Holy See both in relation to Africa and to security challenges. The aim of the study is to explore the main factors of religious armed conflicts in Africa focusing on the relationship between the causes of religious and non-religious armed conflicts.

Keywords: religious armed conflict, Africa, religion, Holy See

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola.

Bevezetés

Afrika jó ideje a világ egyik azon régiója, ahol évről évre a legtöbb fegyveres konfliktus következik be. A különböző béke- és konfliktuskutató intézetek adatai alapján a 2023-ban folyamatban volt háborúk többsége az afrikai kontinenst sújtotta, míg a maradék (kisebb részen) osztozott a világ többi része.² A földrész a hidegháború utáni korszakot követően több komplex és egymást átfedő kihívással szembesül(t), kezdve a törékeny (bukott) államok „szindrómájától” a gazdasági és társadalmi hanyatláson keresztül egészen a kontinensen egyre inkább teret nyerő dzsihadista fegyveres csoportok működéséig. Ahogy Vecsey Mariann fogalmaz az afrikai fegyveres konfliktusok trendjei kapcsán: „szemezgethetünk a vallási alapon, etnikai, törzsi hovatartozást illetően vagy épp gazdasági érdekek mentén szerveződő konfliktusokból.”³ A tendencia a korábbiakhoz képest nem újszerű, csupán a háttérben meghúzódó okok változtak. Egyre inkább előtérbe kerül(t) a vallás, s az olyan fegyveres konfliktusok vonatkozásában, amelyek esetében vallási elemek is szerepet játszanak, Afrika a többi kontinens közül (Ázsia mellett) szintén kiemelkedik.⁴ Lényeges kérdés, hogy milyen okok húzódnak meg az ilyen konfliktusok hátterében, mely vallási törésvonalak mentén alakulnak ki ezek a fegyveres konfliktusok a hidegháborút követően, egyáltalán kimutatható-e a vallási elemek dominanciája a kirobbanásukban szerepet játszó tényezők esetében. Az afrikai vallási alapú fegyveres konfliktusok hátterében álló okok összetettek, megértésükhöz egyrészt át kell tekinteni a földrész vallásait, másrészt tisztázni kell a vallás és konfliktus közötti összefüggéseket. Vizsgálni szükséges továbbá az 1990 utáni afrikai fegyveres konfliktusok okait, valamint a vallási fegyveres konfliktusok hátterében meghúzódó (legfontosabb) körülményeket. Végezetül érinteni kell a szentszéki törekvések és tevékenységek Afrikát érintő főbb irányait – különös tekintettel az egyházfők által a földrész kapcsán kiadott posztzinodális dokumentumokra és a *soft power* alkalmazásának lehetőségeire – nem elfeledve, hogy a vallás, illetve a vallási szereplők a fegyveres konfliktusokat illetően sok esetben békéltető szerepet is betölthetnek.⁵

Az íráshoz segítséget nyújt a témában már megjelent több magyar nyelvű (hazai) kötet és tanulmány, kezdve a 2000-es évek végén kiadott, az afrikai konfliktusokról is külön fejezetet közlő könyvtől⁶ a 2019-ben megjelentetett, a kontinens és a globalizáció kihívásait vizsgáló kötetig.⁷ Ugyancsak iránymutató szakirodalom az afrikai terrorista és szakadár szervezeteket összefoglaló tanulmánykötet bővített kiadása,⁸ a *Nemzet és Biztonság* Afrikával foglalkozó tematikus száma,⁹ valamint az átalakuló világrendről szóló írásmű Észak-Afrikát és a szubszaharai Afrikát egyaránt érintő fejezetei.¹⁰ A vallás és konfliktus közötti összefüggések vonatkozásában két (magyar nyelvű) kötet szintén fontos közleményeket tartalmaz, úgy a vallási elemek fegyveres

² Lásd Conflict Barometer 2023: 16, 20; DAVIES et al. 2024: 677.

³ VECSEY 2019: 223.

⁴ Lásd BASEDAU 2017: 1–4; SVENSSON–NILSSON 2018: 1136–1137; HANSEN 2019: 7, 44; TOFT 2021: 1612–1615.

⁵ Lásd BEST–RAKODI 2011: 5.; SILVESTRI–MAYALL 2015: 28–39; SCHLIESSER – KADAYIFCI–ORELLANA – KOLLONTAI 2021: 77–90.

⁶ CSIZMADIA–TARRÓSY 2009.

⁷ MARSAL 2019a.

⁸ KISS 2016.

⁹ Nemzet és Biztonság 2024.

¹⁰ VÖRÖS–TARRÓSY 2024.

konfliktusokban való jelentőségét,¹¹ mint a vallás és biztonság kérdéskörét¹² tekintve. A vizsgálat tárgyát a teljes afrikai földrész képezi,¹³ amelynek keretében elemzem és értékelem a hidegháború utáni afrikai (vallási alapú) fegyveres konfliktusok háttérében meghúzódó okokat és körülményeket, azok összefüggéseire fókuszálva. A következtetések levonásához a téma szakértői által tett megállapításokat, illetve feltárt eredményeket, valamint a vallás és konfliktus összefüggései kapcsán rendelkezésre álló adatokat és információkat egyaránt felhasználom.

Vallások Afrikában

A kontinensek közül Afrikát szokták a legvallásosabbnak emlegetni, mivel a vallás-talanok aránya ezen a földrészen a legkisebb. Míg Észak-Afrikát döntő többségében szunnita muszlimok alkotják, Fekete-Afrika vonatkozásában a sokszínűség a jellemző, s a *hagyományos afrikai vallások* (animizmus¹⁴) mellett a jelentős történelmi gyökerekkel rendelkező *kereszténység* és az *iszlám* a legelterjedtebb.¹⁵ A kereszténység Egyiptomból terjedt tovább a kontinens többi része felé, majd később, a 19. századtól virágkorát élő (protestáns, katolikus) missziós tevékenységek révén nőtt jelentősen a hívek száma. Mindebben szerepet játszott az a tény, hogy a keresztény missziós tevékenységek keretében Afrikában lehetőség nyílt az orvosi segítségnyújtásra, a tanításra, a kitaszítottak védelmére egyaránt. Az iszlám a Magrebből és Egyiptomból terjedt tovább dél felé, majd később muszlim tudósok Nyugat-Afrikában elterjesztették az arab nyelvet és írást, „amely Fekete-Afrikát bekapcsolta a civilizáció vérkeringésébe.” Az iszlám előretörésére a kontinensen a 19. században került sor, s a 20. században több szempontból is előnyösebb helyzetbe került a kereszténységgel szemben. Ennek okai főleg abban keresendők, hogy az afrikai hagyományok jobban illeszthetők voltak az iszlámhoz, „így muzulmánna válni nem jelentett akkora törést a hagyományokban, mint a kereszténység felvétele.”¹⁶ A második világháborút követően – a tradicionális afrikai vallások visszaszorulása következtében – mindkét nagy világvallás új híveket volt képes toborozni. Napjainkra azonban az „afrikai öntudat és büszkeség” hordozójaként a „hagyományos afrikai vallások ellenállása megerősödött”, s közösségük stabilizálódni látszik.¹⁷

A Pew Research Center¹⁸ által 2025-ben megjelentetett, a világ globális vallási helyzetében 2010 és 2020 között bekövetkezett változásokat vizsgáló tanulmány szerint a közel-keleti és észak-afrikai régió népességének mintegy 94%-át (a 2020-as

¹¹ RESPERGER–UJHÁZI 2019.

¹² PETRUSKA–UJHÁZI 2021.

¹³ Figyelembe véve azt a tendenciát is, hogy a Magreb biztonságpolitikai szempontból – elsősorban a terrorizmus és a migráció következtében – egyre inkább a „Száhel felé fordul”. N. RÓZSA 2024: 276.

¹⁴ Lélekhit. Az animizmusból eredeztethető a halotti szertartások, temetési szokások és a halottkultusz. Minden vallásnak vannak animisztikus elemei, pl. az emberi lélekbe vetett hit, a szellemek, a túlvilág hite. HUNYADI 1995: 28.

¹⁵ BÚR 2011: 287.

¹⁶ BÚR 2011: 290–301.

¹⁷ BÚR 2011: 290.

¹⁸ A Pew Research Center pártállástól és politikai befolyástól mentes kutatóközpont, amely a világot formáló kérdésekkel, ideológiákkal és trendekkel foglalkozik. A hivatkozott jelentés két külön régióként vizsgálja a Közel-Kelet és Észak-Afrika, valamint a szubszaharai Afrika vallási viszonyait.

év adatai alapján) muszlimok alkotják. Ha az említett régióról leválasztva csak Észak-Afrika országait vizsgáljuk, megállapítható, hogy a népességben belül a muszlimok aránya Egyiptomon kívül valamennyi ország esetében 98% fölötti (Egyiptom esetében is 95% felett van).¹⁹ A tanulmány szerint a szubszaharai régiót tekintve a népesség 62%-át keresztények, közel egyharmadát muszlimok alkotják. Ezáltal 2020-ban a szubszaharai térség adott otthont a legnagyobb létszámú keresztény közösségnek a világon, Európát is maga mögé szorítva. A vallástalanok, illetve más vallások (ideértve az afrikai hagyományos vallásokat is) követőinek az aránya a térség népességének körülbelül 3-3%-át teszi ki. A tanulmány megjegyzi, hogy a szubszaharai afrikaiak fiatalabbak, és átlagosan magasabb a termékenységi rátájuk, mint a világon bármely más régió lakosságának, ami (a zsidók kivételével) alapvetően minden vallási csoport vonatkozásában növekedést eredményez.²⁰ Lényeges körülmény, hogy az afrikaiak életében „a hit, a vallási élmény döntő tényező.” A vallásos-mágikus elképzelések és gyakorlatok a mindennapi életük részei, a társadalomban meghatározó a közösség, a törzsi és nemzetiségi összetartozás. A régi hiedelmek és viselkedésmódok még a keresztény vagy muszlim vallásúak körében is fennmaradtak, „az ősök szellemének tiszteletét még akkor is ápolják, ha városokba, más életkörülmények közé kerülnek.”²¹ A vallás összeköti és fenntartja a hagyományos afrikai társadalmakat, egyben legfontosabb forrása a tekintélynek is. Az afrikai kultúra elválaszthatatlan a vallástól.²² Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy a népek vallási megoszlásáról nehéz pontos képet adni, a statisztikai adatok sem teljesen megbízhatók a vallások elterjedését, illetve tényleges helyzetét tekintve (különösen igaz ez Afrika esetében, ahol még kevesebb a hozzáférhető és megbízható adat²³). Ennek oka elsősorban az, hogy a hivatalos népszámlások nem minden ország esetében térnek ki a vallási hovatartozásra, így gyakran csak becslések állnak rendelkezésre. Szintén jellemző, hogy „sok új vallás és szekta titokban tartja követői számát.”²⁴

Az afrikai földrész vallási helyzete kapcsán beszélhetünk tehát a homogén, döntő többségében muszlimok alkotta Észak-Afrikáról és a heterogén, keresztények, muszlimok, animista és egyéb, más vallásúak által egyaránt lakott szubszaharai Afrikáról. A kontinensen a nagy világvallások közül a kereszténység és az iszlám jelenléte meghatározó, de a régi hagyományok és szokások tisztelete továbbra is jellemző az afrikai emberek életében.

Vallás és konfliktus

A vallás az emberi történelem kezdetétől meghatározó volt a fegyveres konfliktusokat illetően.²⁵ Így volt ez már a régmúlt háborúi esetében is, amikor a vallási háborús ideológiák

¹⁹ HACKETT et al. 2025: 105, 180–200.

²⁰ HACKETT et al. 2025: 13, 113.

²¹ HUNYADI 1995: 303–304.

²² BÚR 2011: 289.

²³ BÚR 2019: 11.

²⁴ TÓTH-VUICS 1998: 336.

²⁵ KALÓ 2024a: 69.

Isten parancsára vagy a vallás védelmére hivatkozva igazolták a háborús cselekményeket.²⁶ A vallás szerepe *sokrétű* lehet, befolyásolhatja a harcoló felek politikai célkitűzéseit, motiválhatja a harcosok cselekedeteit, mozgósító erőként léphet fel, de akár békéltető funkciót is betölthet. Hivatkozási alapul szolgálhat a fegyveres konfliktus kirobbantásához, de legitimálhatja az erőszakot, az elnyomást, akár az uralkodó elit hatalmát egyaránt. Jó példa ez utóbbira Szudán, amely történelme során, a déli országgrész elszakadásáig²⁷ két, véres (vallási) polgárháborút is megért, s ahol a vallási elit különösen aggasztónak találta a lázadó fegyveres csoport, az SPLM/A²⁸ (egységes) szudáni identitás kialakítására vonatkozó elképzelését. Ez a nézőpont ugyanis egyenértékű lett volna a halálos ítélettel számukra, akiknek az iszlám és az arab nyelv nemcsak ideológiai fegyver, de legitimitás iránti igényének alapja is volt.²⁹ A vallások jelenleg is *fontos tényező*t képeznek jó néhány identitásalapú konfliktus vonatkozásában, s adott esetben az erőszak valószínűségét növelő faktorként is előléphetnek. A vallásban gyökerező hit sokkal erősebb hatást gyakorolhat, ha valakit rendkívüli tette akarunk rábírní, például hogy gyilkoljon vagy kockára tegye az életét.³⁰ A vallási konfliktusok szereplői különböznek más konfliktusok szereplőitől többek között a tekintetben is, hogy a vallási szélsőséges csoportok intézményesített erőszakos kultúrákkal rendelkeznek, követeléseik elérése érdekében hajlandók nagy áldozatot hozni, radikalizálódásuk és elszigeteltségük megnehezíti az erőszakhullám megszüntetését.³¹ A vallási meggyőződés – amelynek természete feltétlen azonosulást igényel – az ember életének minden területét érinti. A vallási parancs az egyén számára felülírja az állam iránti lojalitást. A meggyőződés megtagadása, a hitbeli kötelezettségek megszegése az egyén esetében súlyos belső válságot okozna,³² éppen ezért vallási okból az ember radikális lépéseket is tehet. „Ha a vallást komolyan veszik, az a Szuverén felsőbbtségét veszélyezteti.”³³

Best és Rakodi szerint a vallás identitásjelzőként, mobilizáló eszközként, az erőszakos viselkedések alapjaként, de a megbékélés alapjául szolgáló értékek forrásaként egyaránt szerepet játszhat. Összetett kapcsolat van a vallás és más fontos szereplők (különösen az állam) között, a vallási vezetőknek pedig adott esetben *kulcsszerepük* lehet az erőszak kirobbantásában és fenntartásában, vagy éppen annak megelőzésében, illetve az erőszak kiújulásának megakadályozásában.³⁴ Baumann és társai rámutatnak arra, hogy a vallás fegyveres konfliktusokban betöltött szerepe *komplex*, amelynek kapcsán két alapvető szempont figyelembevételre szükséges. Egyrészt releváns-e a vallás a konfliktusban részt vevő felek identitásjelzőjeként, másrészt milyen befolyása van arra a kérdéskörre, amelyben a felek egymással nem értenek egyet.³⁵ Volf szerint annak legfőbb oka, hogy az univerzalista vallások miért ösztönzik az erőszakot, a vallás és a politikai hatalom összefonódásában keresendő, mivel ennek

²⁶ BODA 2023: 9.

²⁷ A második (1983–2005-ig tartó) polgárháborút lezáró békemegállapodást követően Dél-Szudán 2011-ben független állammá vált.

²⁸ Szudáni Népi Felszabadítási Mozgalom/Hadsereg (The Sudanese People's Liberation Movement/Army).

²⁹ ALI–MATTHEWS 1999: 201.

³⁰ DERRIENIC 2004: 58, 70.

³¹ SWEIJS–SPIEGELEIRE–GINN 2015: 7.

³² SCHANDA 2021: 29–30.

³³ SCHANDA 2021: 34.

³⁴ BEST–RAKODI 2011: 5.

³⁵ BAUMANN–FINNBOGASON–SVENSSON 2018: 1.

következtében a hatalmat igazoló elemek kerülnek előtérbe, így konfliktushelyzetben a vallás az erőszak alátámasztására szolgál.³⁶ Galtung elmélete alapján a vallás alapvető hitrendszerébe épített „választott nép” eszme, illetve az „agresszív térítő tevékenységek” értékrendje a követők által elkövetett közvetlen erőszakhoz vezethet. A „szent háború” és az „igazságos háború” olyan kifejezésekké válnak, amelyekkel igazolják az emberek ellen elkövetett erőszakos cselekményeket. Galtung ugyanakkor hangsúlyozza, hogy nincs automatikus kapcsolat egy adott vallás hitrendszere és a követői által alkalmazott erőszak között.³⁷ Fontos megjegyezni, hogy a vallási fegyveres konfliktusok okai nem kizárólag a vallásban keresendők. Bár a vallás fontos tényező, gyakran jelzi az identitásbeli különbségeket, motiválja a konfliktust, igazolja az erőszakot, általában nem egyedüli, kizárólagos oka a konfliktusnak. A vallás összefonódik egy sor ok-okozati, az adott konfliktust előmozdító és fenntartó (politikai, gazdasági, társadalmi) tényezővel.³⁸ A vallási erőszak több, különböző és összetett tényezők kölcsönhatásának eredménye, nincs egyetlen (kizárólagos) kiváltó ok, azonban néhány fontos körülmény tetten érhető: a vallási erőszak gyökerei többé-kevésbé hasonlóak a nem vallási erőszak gyökereihez, ideértve az állami legitimitás hiányát, a különböző csoportok egymással való rivalizálását, az elnyomást és a társadalmi kirekesztést. A vallási erőszak nagyobb valószínűséggel jelenik meg olyan társadalmakban, ahol a vallási különbségek további szakadékokkal, például társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségekkel vagy diszkriminációval is párosulnak.³⁹

Összegezve: a vallás – a korábbi időszakokhoz hasonlóan – változatlanul jelentős tényező napjaink fegyveres konfliktusaiban, szerepe összetett és sokrétű lehet. A vallás lényeges, de nem kizárólagos oka a konfliktusoknak, és szinte mindig más fontos tényezőkkel összefonódva releváns. A 21. században a vallások továbbra is meghatározzák, hogy kik vagyunk „mi” és kicsodák „ők”, hogy kit kell meggyógyítani és kit lebombázni. „A vallások [...] még mindig több, gyakran egymással ellenséges táborra osztják a civilizációt, a vallásos identitások és rituálék fölötti viták továbbra is képesek lesznek majd lángba borítani a világot.”⁴⁰ Természetesen hozzá kell tenni, hogy a vallásra – amint azt korábban már említettük – nem csak az erőszak és a radikalizáció, de a megbékélés tényezőjeként is tekinthetünk.

Fegyveres konfliktusok Afrikában 1990 után

A fegyveres konfliktusokat tekintve Afrika régóta „előkelő” helyet foglal el az egyes földrészek között. A régiót a gyarmati időszakot követően a posztkoloniális polgárháborúk, államok közötti konfliktusok, majd a hidegháború lezárulása után a szuperhatalmak (az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió) által addig nyújtott (katonai és gazdasági) támogatások megszűnése egyaránt sújtotta. A legtöbb posztkoloniális rezsimnek Afrikában nem volt más célja, mint a hatalom megtartása. A gazdasági és

³⁶ VOLF 2015: 119–121.

³⁷ GALTUNG 2014: 25–38.

³⁸ SMOCK 2008: 3.

³⁹ SWEIJS–SPIEGELEIRE–GINN 2015: 7–8.

⁴⁰ HARARI 2022: 125–128.

politikai hanyatlás, az éhínségek, az emberi jogok megsértése mind azt mutatja, hogy ezek a rezsimek rendkívül csekély erőfeszítést tettek annak érdekében, hogy megte-remtsenek egy stabil társadalmi rendet. A polgárháborúk háttérében mélyen gyökerező, belső problémák állnak, amelyek az uralkodó elit politikájából és hatalomgyakorlásából fakadtak azáltal, hogy kihasználták az etnikai és kulturális különbségeket a hatalom megtartása érdekében, manipulálva és fokozva az etnikai és felekezeti szakadékokat.⁴¹ A bipoláris világrend megszűnésekor több olyan fegyveres konfliktus is zajlott Afrikában, amelyek még a posztkolonialista (polgár)háborúk időszakában kezdődtek, s a hidegháborút követően is folytatódtak (Szudán, Etiópia, Szomália, Uganda, Ruanda, Burundi, Magreb térség, Mozambik, nyugat-afrikai fegyveres harcok).⁴² Az 1990-es éveket a polgárháborúk, etnikai tisztogatások és népiirtások következtében Marsai egyenesen a kontinens „sötét évtizedének” nevezi, s rámutat arra, hogy a háttérben olyan problémák húzódtak meg, mint a „gyarmati korszak öröksége, a politikai élet etnicizálása”, a gazdasági és szociális hanyatlás, az összeomlott államok és a nagyhatalmak érdektelensége.⁴³ Később, az ezredfordulót követően több tényező is jelentős mértékben hozzájárult a „kontinens viszonyainak normalizálódásához.” A polgárháborúk és válságok regionális hatása még a stabilitást és a viszonylagos fejlődést fenntartó államokat (például Benin, Botswana, Etiópia, Ghána, Kenya) is érintette, ami arra ösztönözte őket, hogy – akár a belügyekbe történő be nem avatkozás elvét is félretéve – a stabilitás megtartására nagyobb figyelmet fordítsanak (ennek esz-közrendszerét valósította meg a 2002-ben létrejött, az Afrikai Egységsszervezetet felváltó Afrikai Unió). Ráadásul a háborús körülmények közepette, befektetők hiányában a fegyveres konfliktusok sújtotta országok politikusainak hatalma sem volt fenntartható. Természetesen akadtak államok, ahol továbbra is megmaradt a „káosz” (például Burundi, Dél-Szudán, Közép-afrikai Köztársaság, Szomália), de a polgárháborúk intenzitása ezek esetében is csökkent. 2011-ben, az arab tavasz következményeként összeomlott Líbia egy új válságövezetet teremtett a Száhel-övezetben és a Szaharában, amellyel összefüggésben az érintett régióban a dzsihádisták szervezetek tevékenysége megerősödött (például Mali),⁴⁴ és a szélsőséges csoportok előretörése napjainkban is megfigyelhető,⁴⁵ továbbra is fenntartva az instabil biztonsági helyzetet.⁴⁶ A fegyveres konfliktusok által sújtott földrész jelenlegi helyzetét megfelelően szemlélteti a Heidelberg Nemzetközi Konfliktuskutató Intézet által a globális konfliktusok kutatásával összefüggésben közétett (legfrissebb) éves tanulmány, amely szerint a 2023-as évben a világon folyamatban volt 22 háborúból 13-ra (több mint a felére), míg a 21 korlátozott háborúból 9-re Afrika szubszaharai térségében került sor.⁴⁷

Összességében a hidegháború utáni afrikai fegyveres konfliktusok bekövetkezéséhez a stabil társadalmi rend hiánya, az uralkodó elit hatalomgyakorlása következtében felgyülemlett belső feszültségek, az elmaradt szuperhatalmi támogatások, az összeomlott (működésképtelen, törékeny) államok, az etnikai ellentétek,

⁴¹ ALI-MATTHEWS 1999: 289–291; TARRÓSY-VÖRÖS 2024: 9.

⁴² STAPLETON 2018: 87–111.

⁴³ MARSAL 2019b: 44.

⁴⁴ MARSAL 2019b: 44–46.

⁴⁵ TARRÓSY-MARSAL 2024: 285.

⁴⁶ TARRÓSY-VÖRÖS 2024: 20.

⁴⁷ Conflict Barometer 2023: 64.

a társadalmi és gazdasági hanyatlás egyaránt hozzájárultak. Bár a 2000-es évektől kezdődően a kontinenst érintően nőtt a stabilitás, és a fegyveres konfliktusok intenzitása is csökkent, az elmúlt időszakban a különféle dzsihadista csoportok térnyerése jelent komoly biztonsági kockázatot Afrika jövőjét illetően.

Afrikai vallási alapú fegyveres konfliktusok: törésvonalak

Az olyan konfliktusokat tekintve, amelyek középpontjában vallási kérdések állnak, vagy a vallás mint identitásjelző tényező van jelen,⁴⁸ Afrika a többi kontinens közül (Ázsia mellett) szintén kiemelkedik. Az 1945 és 2014 közötti időszak vallási polgárháborúit vizsgáló Toft adatai alapján a jelzett időintervallumban bekövetkezett 90 vallási polgárháború közel egyharmadára, mintegy 26-ra Afrikában került sor.⁴⁹ Svensson és Nilsson szerint az 1975 és 2015 között bekövetkezett összes vallási konfliktus legnagyobb hányada, mintegy 41%-a ezen a földrészen volt. A szerzőpáros kiemeli, hogy az afrikai kontinensen több olyan lázadó csoport tevékenykedett, illetve tevékenykedik jelenleg is, amely különböző vallási hátterű (evangéliumi, iszlamista) törekvésekkel vagy követelésekkel rendelkezik, mint például az Úr Ellenállási Hadserege (LRA) Ugandában vagy a Boko Haram Nigériában.⁵⁰ Basedau szerint a vallási erőszak széles körben elterjedt jelenséggé vált a szubszaharai térségben, s a régióban 2017 közepére tízből nyolc fegyveres konfliktusban azonosítható volt a vallási dimenzió. A „teológiai” fegyveres konfliktusok földrajzi gócpontjaként a Száhel-övezetet jelöli meg, különösen Malit, Nigériát és Szomáliát, ahol az iszlamista lázadók kapcsolatban állnak olyan globális csoportokkal, mint az al-Káida vagy az Iszlám Állam.⁵¹ Hansen a vallás növekvő fontosságát hangsúlyozza az afrikai konfliktusok kapcsán, amelynek során kitér arra, hogy az igazságszolgáltatás működtetésének képessége támogatást nyer a helyi közösségek körében, részben azért, mert a vallási szereplőket a hitelveik miatt hitelesebbnek tekintik e vonatkozásban, részben pedig egyszerűen azért, mert bizonyos vallási szervezetek valóban hatékonyabban biztosítják a törvényt és a rendet (például az as-Sabáb Szomáliában).⁵² Marsai és Treszkai rámutat arra, hogy az elmúlt időszakban Afrika kezd „a globális dzsihád fő színterévé válni”. Az afrikai dzsihadista szervezetek száma és aktivitása nő, s az erőszak olyan helyeken is megjelent, ahol korábban elképzelhetetlen volt (Mali déli része, Burkina Faso, Dzsibuti, Kenya, Csád, Elefántcsontpart).⁵³ A Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet 2020-as tanulmánya alapján különösen Észak- és Nyugat-Afrikában figyelhető meg, hogy a politikai erőszak legújabb növekedése jelentős mértékben az al-Káidával és az Iszlám Állammal kapcsolatban álló, vallási programot hirdető szélsőséges szervezeteknek

⁴⁸ A vallási alapú (fegyveres) konfliktusok vonatkozásában beszélhetünk vallási kérdések körül zajló (kérdésköralapú vagy Basedau megfogalmazása szerint teológiai) és vallási identitás alapú (vallások közötti vagy ugyanazon valláson belül eltérő felekezetek közötti) konfliktusról. A definíciós értelmezések tekintetében vö. FOX 2012, MAYER 2013, BASEDAU 2017, SVENSSON–NILSSON 2018; TOFT–PHILPOTT–SHAH 2011 és TOFT 2021 fogalmi meghatározásaival.

⁴⁹ TOFT 2021: 1612–1615.

⁵⁰ SVENSSON–NILSSON 2018: 1136–1137.

⁵¹ BASEDAU 2017: 1–4.

⁵² HANSEN 2019: 7, 44.

⁵³ MARSAI–TRESZKAI 2019: 268.

köszönhető, amelyek háborúban láttatják magukat a Nyugattal és elutasítják az iszlám más megközelítését.⁵⁴

A bipoláris világrend megszűnését követően 2020-ig Afrikában – Toft és Basedau adatai alapján – 14 vallási alapú fegyveres konfliktus⁵⁵ azonosítható (1. táblázat). A táblázatban a szubszaharai térséget érintően kizárólag azok a konfliktusok vannak feltüntetve, melyek esetében a vallási dimenzió mindkét szakértő definíciós értelmezése szerint meghatározó (Észak-Afrikára csak Toft vizsgálata terjed ki, a térséggel Basedau nem foglalkozik).

1. táblázat: Vallási alapú fegyveres konfliktusok Afrikában 1990-től

Ssz.	Ország	Lázadó csoport(ok)	Konfliktus időtartama	Vallási dimenzió
1.	Szudán	SPLM/A	1983–2005	vallási kérdéskör
2.	Uganda 1.	LRA	1991–2009	vallási kérdéskör
3.	Egyiptom	al-Jihad és az Al Gamaa al-Islamiya	1992–1998	vallási kérdéskör
4.	Algéria	FIS, GIA, GSPC	1992–2002	vallási kérdéskör
5.	Uganda 2.	ADF	1996–2002	identitásalapú
6.	Etiópia	ONLF, OLF	1999-től	identitásalapú
7.	Elefántcsontpart 1.	MJP, MPCI, MPIGO, FN	2002–2007	identitásalapú
8.	Szomália	as-Sabáb	2006-től	vallási kérdéskör
9.	Nigéria	Boko Haram	2009-től	vallási kérdéskör
10.	Egyiptom	Wilayat Sinai, ABM	2011	vallási kérdéskör
11.	Elefántcsontpart 2.	FRCI	2011	identitásalapú
12.	Közép-afrikai Köztársaság	Seleka/anti-Balaka	2012-től	identitásalapú
13.	Mali	Anszar ad-Din, MUJAO, AQIM	2012-től	vallási kérdéskör
14.	Líbia	Líbiai Hajnal, Bengázi Forradalmárok Iszlámista Shura Tanácsa, Iraki és Levantai Iszlám Állam Líbiai Provinciája	2014–2020	vallási kérdéskör

Forrás: TOFT 2021; BASEDAU et al. 2011; BASEDAU 2017

⁵⁴ OECD/SWAC 2020: 34–35.

⁵⁵ Ideértve a vallási kérdések körül zajló és a vallási identitás alapú, államon belüli fegyveres konfliktusokat egyaránt, amelyekben mindösszesen legalább ezer fő, a fegyveres konfliktushoz kapcsolódó halálesetet regisztráltak (tekintettel arra, hogy az adatgyűjtés időtartama 2020-ig terjedt, Burkina Faso – ahol egyes becslések szerint csak 2023-ban több mint négyezer áldozata volt a dzsihadisták fegyveres harcainak – nem szerepel a táblázatban). TOFT 2021: Appendix C.; BASEDAU et al. 2011: Table A3; BASEDAU 2017: 3.

Joggal merül tehát fel a kérdés, hogy milyen tényezők vezethetnek a hidegháborút követő Afrikában a vallási fegyveres konfliktusok kirobbanásához, mik az okai az ilyen jellegű konfliktusok kialakulásának. A konfliktusok hátterét vizsgálva – némileg korábbra visszatekintve – meghatározóként tekinthetünk a *világi ideológiákban* a dekolonizációt követően bekövetkezett *válságra*. Az újonnan függetlenné váló államok politikai vezetése nem váltotta be ígéreteit,⁵⁶ sem a gazdasági fejlődés, sem a társadalmi egyenlőség megteremtése terén. A vallási szervezetek (illetve szereplők) a világi rendszerek kudarcra helyett megfelelő választási lehetőséget kínáltak a hanyatló állami tekintéllyel szemben. Az alternatíva azonban nemegyszer radikális irányt mutatott, s a változás kivívásának módja a polgárháború lett (például Algéria 1991–2002).⁵⁷ Az 1990-es években a demokráciáért küzdő, a vallási vezetőket is magukban foglaló mozgalmak⁵⁸ több afrikai országban is megjelentek, lehetőséget nyújtva a vallási szereplőknek is programjaik előmozdítására, kiaknázva a modernizációban, a globalizációban, a technológiai fejlődésben, valamint a többpártrendszer megteremtésében rejlő lehetőségeket (például Gabon, Togo, Zaire, Közép-afrikai Köztársaság). A *demokratizálódási* folyamatok azonban sok esetben kudarcot vallottak, vagy csupán a regnáló, egy-egy vallási vagy etnikai közösségnek kedvező „illiberális demokráciákat” (vagy kompetitív autokráciákat) stabilizálták.⁵⁹ A demokratikus folyamatok növelik a rivális csoportok közötti versengést, s az érintett elitek (mind a kormányzati, mind az ellenálló, lázadó mozgalmak részéről) egymást „túllicitálva” (felülmúlva) igyekeznek belföldi és nemzetközi szinten is erősíteni „vallási hitelességüket.” Mindez jól megfigyelhető az arab tavasz kapcsán, amikor is 2011-ben a demokratizálódásra és Kaddáfi eltávolítására irányuló erős belföldi és nemzetközi nyomás Líbiában kikövezte az utat a (különféle) vallási „alternatíváknak”, aminek során különböző dzsihadista csoportok emelkedtek fel a 2014-ben kezdődött polgárháborúban, beleértve az Iszlám Államot is.⁶⁰

A hidegháború utáni Afrikában egyre inkább előtérbe került az *iszlamizmus* militáns formájának (a dzsihadizmusnak) a felemelkedése, amely jelenleg is több, érintett felkelő csoport ideológiájában megtalálható (például Egyiptom, Algéria, Nigéria, Szomália). Ezt támasztja alá Stapleton kijelentése is, aki szerint az iszlamizmus egyre fontosabb tényező a nyugat-afrikai, az Afrika szarván, illetve a Magreb térségben bekövetkezett fegyveres konfliktusokban.⁶¹ Marsai és Treszcai megjegyzi, hogy a dzsihadisták afrikai térnyerése nem független a szalafita-vahabita ideológia, valamint a radikális síita tanoknak – a kontinenst érintő – terjedésétől, s hogy a 21. század – többnyire a helyi problémákra, illetve sérelmekre összpontosító – régi-új mozgalmainak létrejötte egyértelműen az al-Káidához és az Iszlám Államhoz köthető. A radikális iszlamista csoportokat vizsgáló szerzőpáros rámutat arra, hogy ezek a szervezetek szinte kivétel nélkül *gyenge* vagy *bukott* államokban működnek (Líbia,

⁵⁶ Sok esetben az afrikai függetlenséget kivívó elitek későbbi hatalomgyakorlása volt a fenntartható fejlődés egyik legnagyobb visszatartója, és az új afrikai államok vezetői voltak felelősek a gazdasági és politikai hanyatlásért. TARRÓSY-VÖRÖS 2024: 8–9.

⁵⁷ TOFT–PHILPOTT–SHAH 2011: 13, 171–173.

⁵⁸ Az 1990-es évek végén a demokratizálódási hullám során a katolikus vezetők (pl. Laurent Monsengwo Pasinya, a Kongói Demokratikus Köztársaság bíborosa) az igazságosság, az emberi jogok és a demokratikus kormányzás szószólóivá váltak. DEHNER 2025.

⁵⁹ TOFT–PHILPOTT–SHAH 173.

⁶⁰ TOFT 2021: 1626.

⁶¹ STAPLETON 2018: 6.

Mali, Szomália, illetve Nigéria északkeleti része),⁶² ahol a helyi viszonyok között (korrupció, mélyszegénység, csoportszérelmek) gyakran van rájuk *társadalmi igény*, és az érintett államok esetében *vallási és/vagy etnikai megosztottság* és rivalizálás egyaránt tapasztalható. Hangsúlyozzák, hogy a radikális vallási szervezetek csupán kiaknázzák a fennálló feszültségeket és az elégedetlenséget, a vallással inkább csak legitimálják harcukat, és a (radikális vallási) ideológia hatása „kedvező kontextus” nélkül minimális lenne.⁶³ Basedau úgyszintén a gyenge állam, a vallási és etnikai különbségek és az iszlamizmus (ideológiájának) fontosságát hangsúlyozza, mint a (szubszaharai) afrikai vallási fegyveres konfliktusok kialakulásában szerepet játszó tényezőket. A gyenge államiség, az elégtelen kormányzás sebezhetővé teszi az országokat a lázadásokkal, a vallási csoportok identitásalapú sérelmeivel és a vallási ideológiákkal szemben. Az ellenőrizetlen területek a Száhel-övezetben, Afrika szarván vagy Nigériában lehetővé teszik a lázadó csoportok működését és visszavonulását a háttérterületekre (a gyenge és bukott államok Búr, illetve Tarrósy – Vörös szerint is az instabilitás forrásai⁶⁴). A különböző népességű országokban, mint például a Közép-afrikai Köztársaságban vagy Nigériában párhuzamosan jelentkező vallási és etnikai különbségek bizonyítottan meghatározó faktorok a vallási fegyveres konfliktusokat érintően, különösen, ha a marginalizáltság érzésével párosulnak. Basedau álláspontja, hogy a szubszaharai Afrika „teológiai” konfliktusainak döntő többsége esetében erős kapcsolat mutatható ki az iszlamizmussal, s a legtöbb ilyen jellegű konfliktusban jelen vannak az iszlamista szereplők akár a kormányzat, akár a lázadó csoport részéről (ezt a megállapítást ugyanakkor nem tartja érvényesnek a vallások közötti konfliktusok esetében). Ugyanakkor véleménye szerint az afrikai vallási konfliktusok okai még nem teljesen egyértelműek, úgy tűnik, hogy a vallási és szekuláris gyökerek keverékét mutatják, és valószínűleg a vallási és nem vallási tényezők kombinációja magyarázza az ilyen fegyveres konfliktusok megjelenését. Míg az egymással párhuzamosan jelentkező etnikai és vallási határvonalak a vallások közötti konfrontációt,⁶⁵ addig a gyenge államok a vallási szélsőségek erősödését és az általuk terjesztett ideológiák iránti fogékonyságot növelik.⁶⁶ Svensson és Nilsson szintén úgy véli, hogy a vallási konfliktusoknak vallási és nem vallási okai egyaránt lehetnek, egyelőre azonban nem teljesen világos, hogy az erőszak és a konfliktusok vallási elemei konkrétan magyarázzák-e a vallási követelések miatt vívott konfliktusokat.⁶⁷ Toft, Smock és Sweijs (korábbi fejezetben említett) álláspontjaihoz hasonlóan – ugyancsak hangsúlyozza, hogy a vallás csak egy az adott (vallási) konfliktusban szerepet játszó faktorok közül. Vélekedése szerint egy polgárháború tekintetében sokkal valószínűbb, hogy vallási alapú lesz a következő feltételek teljesülése esetén:

⁶² Fejlődés ugyanakkor a 2000-es évek elejéhez képest, hogy már nem feltétlenül teljes országok sorolhatók e kategóriába, hanem bizonyos országrészek, illetve térségek (pl. Szomália, Mali, Nigéria esetében). TARRÓSY–MARSAL 2024: 286–287.

⁶³ MARSAL–TRESZKAI 2019: 270, 287–288.

⁶⁴ BÚR 2019: 11; TARRÓSY–VÖRÖS 2024: 10–11.

⁶⁵ Különösen megfigyelhető ez a keresztényüldözés jelenségének növekedése kapcsán. A keresztényellenes erőszak tendenciáit 2018-tól jól monitorozza Kaló József a *Budapest-jelentés a keresztényüldözésről...* című kiadványokban. Lásd KALÓ 2018; 2019; 2020; 2021; 2024b.

⁶⁶ BASEDAU 2017: 1, 5–7.

⁶⁷ SVENSSON–NILSSON 2018: 1143.

- amikor a kormányzat vagy a lázadó csoport(ok) vezetői közvetlen fenyegetéssel néznek szembe;
- ha a fenyegetés megszüntetéséhez vagy csökkentéséhez szükséges erőforrások megszerzése a konfliktus vallási értelmezése (vallási köntösbe bújtatása) révén érhető el;
- ha a társadalomban már korábban is fennálló vallási törésvonalak tapasztalhatók;
- ha a kormányzat ellenőrzi a nyilvánosság hozzáférését az információkhoz.

Toft a fenti feltételekkel összefüggésben Szudán második polgárháborúját hozza fel példaként, amikor is a muszlim központi kormányzat megkísérelte kiterjeszteni a saria törvénykezést az ország nem muszlim vallású állampolgáira is, aminek következménye végső soron polgárháború és Szudán kettészakadása lett.⁶⁸

Ha megvizsgáljuk a táblázatban szereplő konfliktusok vallási dimenzióit, látható, hogy az afrikai vallási alapú fegyveres konfliktusok (döntően) a keresztény és az iszlám valláshoz kapcsolódnak. Búr szerint napjainkban a legfontosabb (vallási) választóvonal Fekete-Afrikában „egyértelműen a kereszténység és az iszlám között húzódik. Különösen igaz ez ott, ahol a vallási különbségek etnikai megosztottsággal ötvöződnek.” A keresztények és a muszlimok közötti ellentét manapság már a mindennapi élet során is tetten érhető (például Nigéria, Elefántcsontpart vagy Szudán esetében).⁶⁹ A fentieket támasztja alá Basedau azon állítása is, miszerint az afrikai hagyományos vallások kevésbé kapcsolódnak a szervezett (politikai) erőszakhoz, inkább rituális és úgynevezett boszorkánygyilkosságokkal vannak összefüggésben.⁷⁰ Ugyancsak megfigyelhető, hogy a vallási kérdések körül zajló konfliktusok döntő többségét érintően (egy kivétellel)⁷¹ szerepet játszik az iszlamista ideológia, míg az identitásalapú vallási konfliktusok tekintetében a törésvonalak többnyire a vallási identitásvonalakat követik, s a szemben álló felek alapvetően ennek mentén mozgó-sítanak politikai céljaik elérése érdekében.

Összességében Afrika a hidegháborút követően az emelkedő tendenciát mutató vallási alapú fegyveres konfliktusok által (továbbra is) jelentős mértékben sújtott régió. Az okok komplexek, a háttérben több, egymással szorosan összekapcsolódó faktor áll, amelyek közül a vallási elemek – a szekuláris (nem vallási) okok mellett – „csupán” egy részét képezik az adott fegyveres konfliktus okainak. A vallási szereplők (megfelelő) alternatíva „kínálata”, a demokratizálódási folyamatok, a gyenge vagy bukott államok, az egymással párhuzamosan jelentkező etnikai és vallási megosztottság, az iszlamizmus ideológiája, s ehhez kapcsolódóan a társadalmi igényekre, a helyi sérelmekre fókuszáló dzsihadista szervezetek térnyerése⁷² egyaránt hozzájárul az afrikai vallási alapú fegyveres konfliktusok kialakulásához és/vagy fenntartásához. Az egyes

⁶⁸ TOFT 2024: 57–58.

⁶⁹ BÚR 2011: 290, 302.

⁷⁰ BASEDAU 2017: 5.

⁷¹ Ugandában az Úr Ellenállási Hadserege (LRA) nevű szervezet kimondottan keresztény elemeket használ. VÖRÖS 2016: 403.

⁷² A dzsihadista szervezetek térnyerése kapcsán Marsai és Treszkai megjegyzi, hogy ezek a csoportok igen komoly biztonsági kockázatot jelentenek működési körzeteikben, fontos azonban kiemelni, hogy az érintett országoknak, illetve térségeknek eleve komplex biztonsági kihívásokkal kell szembesülniük, „amelyek sokkal inkább okai, mintsem okozatai ezen szervezetek működésének.” MARSAI–TRESZKAI 2019: 287.

tényezők önmagukban ritkán vagy egyáltalán nem, inkább egymást kiegészítve, vagy a már meglévő ellentéteket felerősítve vezethetnek el a fegyveres erőszakig.

Szentszéki törekvések és tevékenységek

A kereszténység „ősi vallásnak számít Afrikában”, a keresztények aránya a kontinens lakosságához mérten a világnépességen belüli arányuknál is magasabb, és a földön a fekete-afrikai keresztény közösségek száma növekszik a leggyorsabban. A katolikus hívők száma a 19. századhoz képest – elsősorban a missziós tevékenységeknek köszönhetően – néhány évtized alatt „meghatványozódott”, s a kontinens az 1990-es évektől kezdődően egyre több bíborost, püspököt és érseket ad.⁷³ A Katolikus Egyház már az afrikai államok függetlenné válásakor osztotta az ENSZ és a volt gyarmati hatalmak azon célját, hogy nemzeti szinten segítsék elő a szegény országok gazdasági fejlődését. Az egyházi tanítás ragaszkodott azonban ahhoz, hogy a gazdasági fejlődés a jólétet, az egész lakosságot érintő társadalmi és szociális szféra általános javulását célozza. Az erőfeszítések eredményeként az 1990-es évek elejére Afrikában már harmincnégy püspök szolgált nemzeti békéltetőként a polgárháborúk által sújtott országokban.⁷⁴ A földrészt tekintve jelenleg a katolikus egyház rendkívül dinamikus terjedése jellemző, s Afrika 281 millió fővel a katolikus hívők világszerte mintegy 20%-át teszi ki (Kongói Demokratikus Köztársaság 55 millió fő, Nigéria 35 millió fő, de ugyancsak jelentős a hívők száma Ugandában, Tanzániában és Kenyában egyaránt).⁷⁵ Mindezek tükrében – a vallási fegyveres konfliktusok vizsgálata kapcsán – különösen fontos kitérni a Szentszék Afrikát érintő biztonsági kihívásokkal kapcsolatos legfontosabb tevékenységeire.

A bipoláris világrend megszűnését követően, a katolikus egyház püspöki szinódusának 1994 tavaszán *Az Afrikai Egyház a harmadik évezred felé* témával megtartott rendkívüli közgyűlése olyan, az afrikai felekezeteket érintő és a biztonsági kihívásokkal is összefüggő kérdésekkel foglalkozott, mint a vallások közötti párbeszéd (beleértve az iszlámot, a hagyományos afrikai vallásokat, illetve más keresztényeket egyaránt), az igazságosság és béke, valamint a menekültek kérdése.⁷⁶ A szinódust követően II. János Pál pápa által kiadott dokumentum a politikai és társadalmi nehézségek kapcsán egyértelműen rámutat az Afrikát érintő és egyben kezelendő alapvető kihívásokra, úgymint a növekvő szegénységre, az eladósodottságra, a fegyverkereskedelemre, a menekültek, az etnikai különbségek vagy éppen a törzsi ellenállás kérdésköreire.⁷⁷ A több mint egy évtizeddel később, 2009 őszén Rómában megrendezett második Afrikai Püspöki Szinódus témája *Az Egyház Afrikában a megbékélés, az igazságosság és a béke szolgálatában: Ti vagytok a föld sója ... a világ világossága* címet viselte.⁷⁸ A második szinódus szintén kiemeli a vallások közötti párbeszéd fontosságát mint

⁷³ BÚR 2011: 295–296.

⁷⁴ CHRISTIANSEN 2019: 188–189.

⁷⁵ Vatican News 2025.

⁷⁶ Society of African Mission 2009.

⁷⁷ John Paul II 1995: 51.

⁷⁸ Society of African Mission 2009.

az afrikai földrész békéjét meghatározó egyik fontos tényezőt, de foglalkozik többek között a társadalmi biztonság kérdéseivel is. A szinódust követően XVI. Benedek pápa által kiadott apostoli buzdítás az emberi élet védelmét, az államok jó kormányzásának – mint a béke szolgálatában álló egyik legfőbb eszköznek – a megteremtését, a menekültek és migránsok helyzetét mint Afrika humán tőkéjét súlyosan érintő biztonsági problémát, valamint a megbékélés fontosságát egyaránt hangsúlyozza.⁷⁹ A dokumentum – felismerve annak fontosságát – rámutat a hagyományos afrikai vezetők (törzsfőnökök) szerepére, akik még mindig jelentős befolyást gyakorolnak társadalmakra, erkölcsi tekintélyük hozzájárulhat a jó kormányzáshoz, s elkötelezettségük döntő tényező az afrikai politikai fejlődésben.⁸⁰ A földrészt érintő szentszéki törekvésekben ugyancsak jelentős volt Ferenc pápa 2015. novemberi, első hivatalos útja Afrikában, amelynek fókuszában Kenya, Uganda és a Közép-afrikai Köztársaság került. A látogatást az előbbi két ország esetében az iszlamista as-Sabáb által végrehajtott terrortámadások, az utóbbit érintően az évek óta fennálló vallási konfliktus indokolta amellet, hogy a hivatalos út a katolikus egyház számára Afrika fontosságát is hangsúlyozta. Figyelemmel a Közép-afrikai Köztársaságban zajló vallási fegyveres konfliktusra, „a pápa egyik fő missziója a keresztények és a muszlimok közötti feszültségek enyhítése, a megbékélés, az egymás iránt mutatott tolerancia szorgalmazása volt”.⁸¹ Végezetül említést kell tenni a Szentszék *soft power* alkalmazásának lehetőségeiről, amelyet a római katolikus pápaság régóta gyakorol a globális politikában való részvétele, a nemzetközi jogban betöltött diplomáciai státusza, a globális médiajelenléte, vagy éppen közvetett módon, az egyház helyi vezetőinek kinevezése révén.⁸² A *soft power* tekintetében említhetők a különböző pápai kiadványok és beszédek, valamint a pápalátogatások egyaránt (Ferenc pápa többször is látogatást tett Afrika szarvának térségében, köztük Dél-Szudánban, Kenyában és a Kongói Demokratikus Köztársaságban, ahol a béketeremtés, a vallások közötti együttműködés fontosságát hangsúlyozta a vallások közötti ellenségeskedés okainak mérséklése érdekében). A konfliktusokkal sújtott régiókban a *soft power* eszköze lehet, ha a pápa – semleges szereplőként, az erkölcsi tekintélyét is kihasználva – közvetítőként működik a szemben álló felek között, amint az történt például 2023-ban Dél-Szudán esetében. Ugyancsak lehetősége nyílik a béketárgyalások ösztönzésére a régió különböző országaiba akkreditált apostoli nunciosai révén, akik a Szentszéket 183 országban képviselik és akár közvetlen tárgyaló félként is közreműködhetnek a konfliktusokban. Természetesen korántsem biztos, hogy a katolikus egyház fő megoldja a konfliktushelyzeteket, de erkölcsi iránymutatása, diplomáciai szerepvállalása révén jelentős politikai befolyást gyakorolhat, ami egyértelműen hozzájárulhat a következmények enyhítéséhez és a béketeremtéshez.⁸³

Az Afrikát érintő szentszéki törekvéseket összegezve egyértelműen látható a hívők egyötödét adó kontinens fontossága a katolikus egyház számára. Ezt alátámasztandó a földrész vonatkozásában mind II. János Pál, mind XVI. Benedek pápa a biztonsági

⁷⁹ Benedict XVI 2011: 12, 21, 70–85.

⁸⁰ CHRISTIANSEN 2015.

⁸¹ TARRÓSY 2015: 5–7.

⁸² BYRNES 2021.

⁸³ DEHNER 2025: 2–4.

kihívásokat is megjelenítő, külön posztzinodális dokumentumot adott ki, amelyekben olyan – a vallási fegyveres konfliktusokban is szerepet játszó – tényezők fontosságát hangsúlyozzák, mint a jó kormányzás, a vallások közötti párbeszéd szükségessége, az emberi élet védelme, a menekültek kérdése vagy éppen a hagyományos afrikai (törzsi) vezetők társadalomban betöltött meghatározó szerepe. A Szentszék jól érzékeli azokat a biztonsági kihívásokat, amelyek a hidegháborút követő afrikai (vallási alapú) fegyveres konfliktusok irányába mutathatnak, s erkölcsi tekintélyét és befolyását egyaránt felhasználva – többek között – a *soft power* alkalmazási lehetőségein keresztül (is) törekszik a megbékélés előmozdítására.

Konklúzió

A vallás a legtöbb afrikai ember életében meghatározó, a mindennapi életet is befolyásoló tényező. A földrészt tekintve mind a kereszténység, mind az iszlám jelentős létszámú hívővel rendelkezik, de a hagyományos afrikai vallások követői is egyre stabilabb társadalmi közösséget tudhatnak maguk mögött. Mindez azért is lényeges, mert a közösséghez tartozás az identitás kialakításának az egyik központi eleme, ami különösen fontos szerepet játszhat a vallási alapú fegyveres konfliktusok tekintetében. A vallás számít, a vallás jelentős napjaink fegyveres konfliktusai kapcsán. A konfliktusokban betöltött szerepe komplex: egyrészt befolyást gyakorolhat a harcoló felek politikai célkitűzéseire, hivatkozási alapként legitimálhatja az erőszakot, motiválhatja és igazolhatja a cselekedeteket; másrészt mint identitásjelző tényező a meglévő identitásvonalak mentén (a politikai célkitűzések elérése érdekében) mozgósító erőként léphet fel. A vallás lehet fontos, döntő (azonban nem kizárólagos) tényező, de akár kevésbé fontos, kiegészítő faktor is egy-egy konfliktus során. A vallási ellentét csupán egyike a konfliktus kirobbanásában szerepet játszó körülményeknek, azonban minden vallás hajlamos eltúlozni a konfliktus középpontjában álló kérdések jelentőségét, s a vallások sokszor olyan tényezőt jelentenek, amely növeli annak valószínűségét, hogy az összeütközés erőszakba torkollik.⁸⁴ A kulcsszerep e tekintetben a politikai szereplőknél (Afrika esetében sokszor a különböző fegyveres csoportok vezetőinél) és a vallási vezetőknél van, akik meghatározzák, hogy a vallást mi célból, milyen (harci) cselekmények igazolására, milyen ideológiák alátámasztására vagy hatalmi pozíciójuk legitimálására használják fel (például Szudán, Algéria vagy Nigéria fegyveres konfliktusai esetében). A felelősség ott van, ahol – a hatalom megszerzése vagy megtartása érdekében – kihasználják és/vagy felerősítik a vallási (etnikai és más, már létező) ellentéteket, vagy azok mentén mozgósítanak. A vallási fegyveres konfliktusok okai többnyire hasonlóak a nem vallási konfliktusok okaihoz. A háttérben meghúzódó problémák gyakran átfedést mutatnak, és sokszor a társadalom fogékonysága, az állam törekenysége, a politikai hatalom legitimitása vagy éppen fenyegetettsége, a gazdasági problémák, az erőforrások aktuális elosztása dönti el, hogy a vallási „ajánlattétel” „sikeres” lesz-e vagy sem.

⁸⁴ DERRIENIC 2004: 27, 70.

Az 1990 után bekövetkezett afrikai fegyveres konfliktusok mögött olyan okok állnak, amelyek azonosíthatók a legtöbb vallási alapú konfliktus hátterében is. Egy olyan kontinensen, ahol hiányzik a tartós stabilitás, amelynek államai jelentős részében a politikai hatalom a mai napig legitimitási válsággal küzd, ahol régóta fennálló etnikai és felekezeti szakadékok vannak, s amelynek országai alkották az elmúlt tizenöt évben a törékeny államok döntő többségét,⁸⁵ a társadalom bizonyos (marginalizálódott, kiszolgáltatott) csoportjai sokkal befogadóbbak lehetnek a szélsőséges vallási eszméket, illetve a vallási szereplők által felkínált alternatívákat illetően. Lényegesen valószínűbb, hogy egy konfliktus vallási alapú lesz, ha a társadalmat érintően egyéb, más törésvonalak is vannak. A hidegháborút követő afrikai vallási alapú fegyveres konfliktusok hátterében összetett okok állnak, kialakulásukban – a fentiekén túl – a világi ideológiák válsága, a demokratizálódási folyamatok, az elitek hatalomgyakorlásának módjai, valamint az iszlamizmus ideológiája úgyszintén meghatározók lehetnek. Ugyanakkor, amint arra a szentszéki törekvések kapcsán rámutattunk, a vallás békéltető szerepet is betölthet a fegyveres konfliktusok tekintetében. A katolikus egyház az Afrikát érintő, a biztonsági kihívásokra is reflektáló tevékenységei során azon körülmények fontosságát hangsúlyozza, amelyeknek a vallási alapú fegyveres konfliktusokban is relevanciája van, kiemelve ezek közül is a vallások közötti párbeszéd, a jó kormányzás megteremtésének, valamint a hagyományos afrikai vallások vezetőinek jelentőségét.

Vallási alapú fegyveres konfliktusok a világon mindenütt előfordulnak.⁸⁶ A hidegháborút követő Afrikában azonban folyamatosan jelen vannak; ez az a kontinens, amelynek észak-afrikai és szubszaharai régióira a világ egyik legvallásosabb helyeiként tekinthetünk.⁸⁷ A Nemzetközi Valutaalap kiadványa szerint 2050-re Afrika adja majd a világ lakosságának több mint egynegyedét, az évszázad végére pedig közel 40%-át.⁸⁸ A kontinens növekvő népessége, annak vallásosságával valószínűleg továbbra is meghatározza majd a vallási alapú fegyveres konfliktusok trendjeit.

Felhasznált irodalom

- ALI, M. Taisier – MATTHEWS, Robert O. szerk. (1999): *Civil Wars in Africa. Roots and Resolution*. Montreal: McGill – Queen's University. Online: <https://doi.org/10.1515/9780773567382>
- BASEDAU, Matthias (2017): The Rise of Religious Armed Conflicts in Sub-Saharan Africa: No Simple Answers. *GIGA Focus*, 4. Online: <https://www.giga-hamburg.de/en/publications/giga-focus/rise-religious-armed-conflicts-sub-saharan-africa-simple-answers>
- BASEDAU, Matthias et al. (2011): Do Religious Factors Impact Armed Conflict? Empirical Evidence from Sub-Saharan Africa. *GIGA Working Papers*, 168. Online: https://www.files.ethz.ch/isn/129850/wp168_basedau-struever-vuellers-wegenast.pdf%20.pdf

⁸⁵ FERCSÁK 2023: 38.

⁸⁶ Lásd FOX 2012, SVENSSON–NILSSON 2018, TOFT–PHILPOTT–SHAH 2011 és TOFT 2021 korábban már hivatkozott elemzéseit.

⁸⁷ BÚR 2011: 287; EVANS 2024.

⁸⁸ STANLEY 2023: 1.

- BAUMANN, Jonas – FINNBOGASON, Daniel – SVENSSON, Isak (2018): *Rethinking Mediation: Resolving Religious Conflicts*. Center for Security Studies, ETH Zürich. Online: <https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-security-studies/pdfs/PP6-1.pdf>
- Benedict, XVI (2011): *Post-Synodal Apostolic Exhortation. Africae Munus*. Online: https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/apost_exhortations/documents/hf_ben-xvi_exh_20111119_africae-munus.html#III._The_African_vision_of_life
- BEST, Shedrack Gaya – RAKODI, Carole (2011): *Violent Conflict and its Aftermath in Jos and Kano, Nigeria: What is the Role of Religion?* Religions and Development Research Programme. Online: <http://epapers.bham.ac.uk/1653/1/BestRakodiViolence.pdf>
- BODA Mihály (2023): *A háborús ideológiák története. A háború igazolása Nyugat-Európában és Magyarországon az ókortól a 20. század végéig*. Budapest: Ludovika. Online: https://doi.org/10.36250/01102_00
- BÚR Gábor (2011): Afrika vallásai. In BÚR Gábor (szerk.): *Afrika-történeti tanulmányok*. Budapest: Mundus Novus Kft., 287–309.
- BÚR Gábor (2019): Afrika helye a 21. századi nemzetközi rendszerben. In MARSÁI Viktor (szerk.): *Afrika a globalizált világban. Lehetőségek és kihívások*. Budapest: Dialóg Campus, 9–20. Online: https://tudasportal.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/20.500.12944/14673/web_PDF_Afrika_globalizalt_vilagban.pdf?sequence=1&jsAllowed=y#page=10
- BYRNES, Timothy A. (2021): The Papacy Past and Present: Religious Soft Power and International Diplomacy. A Conversation with Timothy A. Byrnes. *Berkley Center for Religion, Peace & World Affairs*, 2021. március 12. Online: <https://berkeley-center.georgetown.edu/events/the-papacy-past-and-present-religious-soft-power-and-international-diplomacy>
- Conflict Barometer 2023. Online: <https://hiik.de/conflict-barometer/current-version/?lang=en>
- CHRISTIANSEN, Drew (2015): Traditional Authority and Good Governance in Africa. *Berkley Center for Religion, Peace & World Affairs*, 2015. április 27. Online: <https://berkeleycenter.georgetown.edu/responses/traditional-authority-and-good-governance-in-africa>
- CHRISTIANSEN, Drew (2019): The Once and Future World: Global Catholicism amid the Decline of the Liberal World Order. *Journal of Catholic Social Thought*, 16(2), 181–208. Online: <https://doi.org/10.5840/jcathsoc201916214>
- CSIZMADIA Sándor – TARRÓSY István szerk. (2009): *Afrika ma. Tradíció, átalakulás, fejlődés*. Pécs: IDResearch/Publikon.
- DAVIES, Shawn et al. (2024): Organized Violence 1989–2023, and the Prevalence of Organized Crime Groups. *Journal of Peace Research*, 61(4), 673–693. Online: <https://doi.org/10.1177/00223433241262912>
- DEHNER, Jakob (2025): *The Papacy's Political Role and its Significance for the Greater Horn of Africa Region*. Online: <https://horninstitute.org/the-papacys-political-role-and-its-significance-for-the-greater-horn-of-africa-region/>
- DERRIENIC, Jean-Pierre (2004): *Polgárháborúk*. Pécs: Jelenkor.
- EVANS, Jonathan (2024): Where is the most Religious Place in the World? *Pew Research Center*, 2024. augusztus 9. Online: <https://www.pewresearch.org/>

[short-reads/2024/08/09/where-is-the-most-religious-place-in-the-world/#the-complexities-of-measuring-religiosity-globally](https://www.short-reads.com/2024/08/09/where-is-the-most-religious-place-in-the-world/#the-complexities-of-measuring-religiosity-globally)

- FERCSÁK Balázs (2023): Vallási alapú fegyveres konfliktusok Afrikában a hidegháborút követően. *Honvédségi Szemle*, 151(2), 27–41. Online: <https://doi.org/10.35926/HSZ.2023.2.3>
- FOX, Jonathan (2012): The Religious Wave: Religion and Domestic Conflict from 1960 to 2009. *Civil Wars*, 14(2), 141–158. Online: <https://doi.org/10.1080/13698249.2012.679492>
- GALTUNG, Johan (2014): Peace, Conflict and Violence. In HINTJENS, Helen – ZARKOV, Dubravka (szerk.): *Conflict, Peace, Security and Development. Theories and Methodologies*. New York: Routledge, 25–38.
- HACKETT, Conrad et al. (2025): *How the Global Religious Landscape Changed From 210 to 2020*. Pew Research Center. Online: <https://bit.ly/4t4zy9m>
- HANSEN, Stig Jarle (2019): *Horn, Sahel and Rift. Fault-lines of the African Jihad*. London: Hurst & Company.
- HARARI, Yuval Noah (2022): *21 lecke a 21. századra*. Budapest: Animus.
- HUNYADI László (1995): *A világ vallásföldrajza. Vallástörténet és vallásföldrajz*. Budapest: Végeken.
- JOHN PAUL, II (1995): *Post-Synodal Apostolic Exhortation. Ecclesia in Africa*. Online: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_14091995_ecclesia-in-africa.html
- KALÓ József (2018): Keresztények ellen elkövetett erőszakos cselekmények a 2018-as évben. In KALÓ József – UJHÁZI Lóránd (szerk.): *Budapest-jelentés a keresztényüldözésről*. Budapest: Dialóg Campus, 33–48.
- KALÓ József (2019): Keresztények ellen elkövetett erőszakos cselekmények a 2019-es évben. In KALÓ József – PETRUSKA Ferenc – UJHÁZI Lóránd (szerk.): *Budapest-jelentés a keresztényüldözésről*. Budapest: Háttér, 25–42.
- KALÓ József (2020): Keresztények ellen elkövetett erőszakos cselekmények a 2020-as évben. In UJHÁZI Lóránd et al. (szerk.): *Budapest-jelentés a keresztényüldözésről*. Budapest: Mondat Kft., 103–121.
- KALÓ József (2021): Keresztények ellen elkövetett erőszakos cselekmények 2021-ben. In UJHÁZI Lóránd et al. (szerk.): *Budapest-jelentés a keresztényüldözésről*. Vác: Mondat Kft., 171–190.
- KALÓ József (2024a): A délszláv háborúk vallási aspektusai. *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Philosophica*, 28(2), 69–82. Online: <https://www.proquest.com/openview/cad0a869342c999178ba1d7908d777ce/1.pdf?cb-l=2049156&pq-origsite=gscholar>
- KALÓ József (2024b): Keresztények ellen elkövetett erőszakos cselekmények a 2024-es évben. In KALÓ József – PETRUSKA Ferenc – UJHÁZI Lóránd (szerk.): *Budapest-jelentés a keresztényüldözésről 2022–2024*. Budapest: L'Harmattan, 48–61.
- KISS Álmos Péter szerk. (2016): *Afrikai terrorista- és szakadár szervezetek*. Budapest: NKE Szolgáltató Nonprofit Kft. Online: https://real.mtak.hu/26033/1/Afrikai_terrorista__es_szakadarszervezetek_CD_re_u.pdf
- MARSAI Viktor szerk. (2019a): *Afrika a globalizált világban. Lehetőségek és kihívások*. Budapest: Dialóg Campus.

- MARSAI Viktor (2019b): Az államiság problémája az afrikai kontinensen. In MARSAI Viktor (szerk.): *Afrika a globalizált világban. Lehetőségek és kihívások*. Budapest: Dialóg Campus, 37–50.
- MARSAI Viktor – TRESZKAI Ákos (2019): Radikális iszlamista csoportok az afrikai kontinensen. In MARSAI Viktor (szerk.): *Afrika a globalizált világban. Lehetőségek és kihívások*. Budapest: Dialóg Campus, 267–294.
- MAYER, Wendy (2013): *Religious Conflict: Definitions, Problems, and Theoretical Approaches*. Online: <https://doi.org/10.1515/9783110291940.1>
- Nemzet és Biztonság (2024), 17/3. Afrikának szentelt tematikus szám.
- N. RÓZSA Erzsébet (2024): Észak-Afrika: a Magreb, azaz „a hely, ahol a nap lenyugszik”. In VÖRÖS Zoltán – TARRÓSY István (szerk.): *Átalakuló világrend. Az unipoláris pillanat vége?* Budapest: Ludovika, 261–279. Online: https://doi.org/10.36250/01222_11
- OECD/SWAC (2020): *The Geography of Conflict in North and West Africa*. Paris: OECD Publishing. Online: https://www.oecd.org/en/publications/the-geography-of-conflict-in-north-and-west-africa_02181039-en.html
- PETRUSKA Ferenc – UJHÁZI Lóránd szerk. (2021): *Vallás és biztonság kapcsolatának egyes kérdéseiről*. Budapest: Ludovika. Online: <https://openaccess.ludovika.hu/nke/catalog/book/186>
- RESPERGER István – UJHÁZI Lóránd szerk. (2019): *A vallási elemek jelentősége napjaink fegyveres konfliktusaiban és biztonsági kihívásaiban*. Budapest: Dialóg Campus. Online: https://tudasportal.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/20.500.12944/12765/web_PDF_Vallasi_elemek_jelentosege.pdf?sequence=2&isAllowed=y
- SCHANDA Balázs (2021): Komoly vagy szélsőséges? A vallásszabadság határai. In PETRUSKA Ferenc – UJHÁZI Lóránd (szerk.): *Vallás és biztonság kapcsolatának egyes kérdéseiről*. Budapest: Ludovika, 29–36. Online: <https://openaccess.ludovika.hu/nke/catalog/view/186/1532/3651>
- SCHLIESSER, Christine – KADAYIFCI-ORELLANA, Ayse – KOLLONTAI, Pauline (2021): *On the Significance of Religion in Conflict and Conflict Resolution*. London – New York: Routledge Taylor & Francis Group. Online: <https://doi.org/10.4324/9781003002888>
- SILVESTRI, Sara – MAYALL, James (2015): *The Role of Religion in Conflict and Peacebuilding*. London: The British Academy. Online: https://www.thebritishacademy.ac.uk/documents/325/Role-of-religion-in-conflict-peacebuilding_0_0.pdf
- SMOCK, David (2008): *Religion in World Affairs. Its Role in Conflict and Peace*. United States Institute of Peace. Online: <https://www.jstor.org/stable/resrep12449>
- Society of African Mission (2009): *African Synod 2009*. Online: <https://sma.ie/afri-can-synod-2009/>
- STANLEY, Andrew (2023): *African Century. A Demographic Transformation in Africa has the Potential to Alter the World Order*. IMF. Online: <https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/2023/09/PT-african-century>
- STAPLETON, Timothy (2018): *Africa: War and Conflict in the Twentieth Century*. London – New York: Routledge. Online: <https://doi.org/10.4324/9781351104685>
- SVENSSON, Isak – NILSSON, Desirée (2018): Disputes over the Divine: Introducing the Religion and Armed Conflict (RELAC) Data, 1975 to 2015. *Journal of Conflict Resolution*, 62(5), 1127–1148. Online: <https://doi.org/10.1177/0022002717737057>

- SWEIJS, Tim – SPIEGELEIRE, Stephan De – GINN, Jasper (2015): *Barbarism and Religion. The Resurgence of Holy Violence*. The Hague Centre for Strategic Studies. Online: https://www.researchgate.net/publication/278676480_Barbarism_and_Religion_The_Resurgence_of_Holy_Violence
- TARRÓSY István (2015): Afrikában járt a katolikus egyház vezetője. *Afrika Tanulmányok*, 9(3–4), 5–9. Online: <https://journals.lib.pte.hu/index.php/afrikatanulmanyok/issue/view/394>
- TARRÓSY István – MARSAI Viktor (2024): Szubszaharai Afrika és az új világrend: perspektívák, kihívások és feladatok. In VÖRÖS Zoltán – TARRÓSY István (szerk.): *Átalakuló Világrend. Az unipoláris pillanat vége?* Budapest: Ludovika, 281–303. Online: https://doi.org/10.36250/01222_12
- TARRÓSY István – VÖRÖS Zoltán (2024): Instabilitás és állami sérülékenység a Száhel-övezetben. *Nemzet és Biztonság*, 17(3), 3–22. Online: <https://doi.org/10.32576/nb.2024.3.1>
- TOFT, Monica Duffy (2021): Getting Religion Right in Civil Wars. *Journal of Conflict Resolution*, 65(9), 1607–1634. Online: <https://doi.org/10.1177/0022002721997895>
- TOFT, Monica Duffy (2024): *Civil Wars. A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press. Online: <https://doi.org/10.1093/actrade/9780197575864.001.0001>
- TOFT, Monica Duffy – PHILPOTT, Daniel – SHAH, Timothy Samuel (2011): *God's Century. Resurgent Religion and Global Politics*. New York – London: W.W. Norton and Company.
- TÓTH József – VUICS Tibor (1998): *Általános társadalomföldrajz I*. Budapest–Pécs: Dialóg Campus.
- Vatican News (2025): New Church Statistics Reveal Growing Catholic Population, Fewer Pastoral Workers. *Vatican News*, 2025. március 20. Online: <https://www.vaticannews.va/en/vatican-city/news/2025-03/pontifical-yearbook-2025-priests-religious-statistics.html>
- VECSEY Mariann (2019): Fegyveres konfliktusok trendjei a kontinensen. In MARSAI Viktor (szerk.): *Afrika a globalizált világban. Lehetőségek és kihívások*. Budapest: Dialóg Campus, 223–244.
- VOLF, Miroslav (2015): Vallás, identitás, konfliktus. *Concilium*, 51(1), 21–28. Online: https://real.mtak.hu/138669/1/merleg_tothgabor.pdf
- VÖRÖS Zoltán (2016): Az Úr Ellenállási Hadserege. In KISS ÁLMOS Péter (szerk.): *Afrikai terrorista- és szakadár szervezetek*. Budapest: NKE, 388–411.
- VÖRÖS Zoltán – TARRÓSY István szerk. (2024): *Átalakuló világrend. Az unipoláris pillanat vége?* Budapest: Ludovika. Online: https://doi.org/10.36250/01222_00